

Radivoje Dinulović

„PROŠIRENA SCENOGRAFIJA“ ili ŠTA JE SCENSKI DIZAJN

Čini mi se da je Pamela Huard prva uvela u savremeni engleski jezik upotrebu reči *Scenography* (koju i danas svi tekst-procesori obeležavaju kao jezičku grešku¹), kako bi nedvosmisleno naglasila uverenje da se pojam „scenografija“ ne odnosi samo na kreiranje dekora (*Stage Design*, ili, *Set Design*), već obuhvata promišljanje, artikulaciju i izvođenje celokupne scenske slike – vizuelne, ali i auditivne, taktilne, pa i upućene ostalim čulima – rečju, slike koja pripada pozorištu shvaćenom ne kao „igra za gledanje“ (*Schauspiel*) ili „igra za slušanje“ (*Hörspiel*), već kao „suigra“ (*Mitspiel*).² Scenografiju, dakle, čine arhitektonski scenski prostor (konstruisan ili izabran), reartikulacija tog prostora (scenografija, u užem smislu reči), te dizajn i realizacija svih elemenata scenske slike (dekora, rekvizite, kostima, svetla, zvuka, projekcija, posebnih efekata...). Iznad svega, scenografiju čine tela izvođača (glumaca, plesača, statista...), kao i kretanje tih tela. Scenografija je „elegantna sinteza prostora, teksta, istraživanja, likovne umetnosti, glumaca, reditelja i gledalaca, koja doprinosi stvaranju istinski originalnih dela“,³ piše Pamela Huard u svojoj knjizi „Šta je scenografija?“, objavljenoj istovremeno u Londonu i u Beogradu,⁴ danas jednom od temeljnih dela u oblasti teorije scenografije i scenskog prostora.

Pamelu Huard, tada direktora postdiplomskih studija scenografije na londonskom Sentmartinsu⁵, jednoj od najboljih škola umetnosti i dizajna u svetu upoznao sam u proleće 1996. godine. Moglo bi se reći da je naš susret bio slučajan (na jednom od „društvenih događaja“ vezanih za sastanak jedne od komisija Oistata, „našeg svetskog bratstva scenografa“⁶), a moram da kažem da je susret sa njom i njenom školom temeljno uticao na sve što se u našoj sredini kasnije dešavalo u vezi nastave scenografije i scenskog dizajna, a i u odnosu na shvatanje, tumačenje i korišćenje ova dva pojma. Uostalom, nije to samo naše iskustvo – na sličan način je delovanje Pamele Huard obeležilo i obeležava scenografiju kao profesiju, kao umetnost, i kao način stvaralačkog mišljenja u mnogim, pa i najznačajnijim sredinama sveta.

U to vreme, kod nas se vrlo dinamično razvijao Justat,⁷ nastao u pozorištu (Atelje 212) sa željom da utiče, pre svega, na karakter i kvalitet profesionalne scenske produkcije – željom koja je, u najvećoj meri, ostala samo san o drugačijoj stvarnosti (doduše, mogućoj, ali sva je prilika, za nas sasvim nedostižnoj). Svoj drugi veliki zadatak, međutim – da učini vidljivim sve one pojedinačne i zajedničke doprinose koje *pozorišni ljudi* stvaraju u svetu „iza kulisa“, kao i da pokaže šta je sve, i šta bi sve mogao biti scenski događaj, kao i, shodno tome, gde sve možemo pronaći scenu i scenski prostor – Justat je, ispunio na najbolji način. To je učinjeno na dva paralelna plana koja su se često preplitala i prožimala – kroz ciklus međunarodnih simpozijuma pod nazivom „Spektakl –

Grad – Identitet“ i kroz Bijenale scenskog dizajna, manifestaciju koja je u periodu od 1996. do 2006. godine redovno održavana u Muzeju primenjene umetnosti, kao i u brojnim galerijskim, scenskim i javnim prostorima Beograda i čitave Srbije. Umetnici koji su izlagali na Bijenalu scenskog dizajna su pokazali „da pozorište može da se stvori svuda gde se grupa ljudi okupi u nekom prostoru, od uličnih manifestacija na otvorenom, do malih prostorija u nekom podrumu. Ovo korišćenje različitih prostora približilo je pozorište i arhitekturu, umanjilo potrebu za teškim scenskim objektima, i ponovo stavilo akcenat na glumce i njihove kostime koji animiraju scenski prostor“. ⁸ Ovde je pojam „scenski dizajn“ uveden da označi celokupnost i složenost onog istog postupka, pojave, profesije, umetnosti, pogleda na stvarnost i stvaralaštvo koji je Pamela Huard nazvala „scenografijom“. ⁹ Scenski dizajn je u našoj sredini stekao puni legitimitet otvaranjem studijskog programa pod istim nazivom, najpre na Univerzitetu umetnosti u Beogradu, uvođenjem u registar zanimanja, uvođenjem u umetničku i kustosku praksu, i, najzad, uvođenjem ovog pojma u teoriju umetnosti i medija. ¹⁰

Praško kvadrijenale je, kao što znamo, već više od pola veka najznačajnije mesto razmene ideja i iskustava scenografa i kostimografa iz čitavog sveta. Osnovano prvenstveno sa željom da uspostavi prostor susreta umetnika sa Istoka i Zapada u vremenu u kome je taj susret u svakodnevnom životu bio gotovo nemoguć, Kvadrijenale je ubrzo postalo i arena međusobnog nadmetanja najznačajnijih pozorišnih nacija, budući da glavnu nagradu praške izložbe, „Zlatnu trigu“ ne osvajaju umetnici, već nacionalne postavke. Naravno, ovo je značilo da postavka po sebi postaje umetničko delo, vrlo često presudno važno, da produkcijски aspekti i finansijske mogućnosti izlaganja nisu nikako u drugom planu, i, takođe, da se selekcija radova postavlja kao pitanje posebne važnosti – i u nacionalnim i u međunarodnim okvirima. Uporedo sa razvojem kustoskih praksi u savremenoj umetnosti uopšte, i ovde se uloga „nacionalnog komesara“ pomerala sa pozicije manje ili više objektivnog selektora već realizovanih dela iz profesionalne pozorišne produkcije u poziciju kreativnog tumača problemskih tema, pa čak i samostalnog stvaraoca. Poslednje Kvadrijenale, održano 2007. godine, pokrenulo je niz pitanja vezanih za ciljeve i buduću strukturu i oblik ove manifestacije. Glavna nagrada je potpuno zasluženno pripala izvanrednoj ruskoj nacionalnoj postavci, koja je bila, međutim, višemedijska umetnička instalacija scenična i dramatična po sebi, a ipak sadržavala makete scenografija različitih autora za koje se (ne bez osnova) postavlja pitanje čemu su uopšte služile. Kustosi i autori nastupa Švajcarske, Mađarske i Srbije otišli su i korak dalje izlažući umetnička dela potpuno nezavisna od profesionalne pozorišne produkcije u svojim sredinama, kojima su želeli da odgovore na pitanja svrhe, pozicije i karaktera scenografije u današnjem kulturnom, političkom i ideološkom kontekstu. Uz sve ovo, tradicionalno pitanje da li je i kako moguće pozorište kao efemernu umetnost uopšte prikazati u galerijskim uslovima, kao i činjenica da „scenografija – kreiranje scenskog prostora – ne egzistira kao samodovoljno umetničko delo“ ¹¹ dovode nas u situaciju u kojoj radikalno preispitivanje svih tradicionalnih pretpostavki Praškog kvadrijenala počinje da se podrazumeva,

kako i ovu manifestaciju ne bi zadesila sudbina novosadskog Međunarodnog trijenala pozorišne scenografije ili beogradskog Bijenala scenskog dizajna, koji su danas, u najboljem slučaju, u stanju hibernacije.

Jasno je da su se „u protekloj deceniji scenografska praksa i scenski dizajn kontinuirano pomerali od pozorišne crne kutije ka hibridnom području smeštenom u presecanjima pozorišta, arhitekture, izlaganja, vizuelnih umetnosti i medija“¹², kao i da je to područje, izgrađeno delovanjem i interakcijom i „određeno pojedinačnim i grupnim ponašanjem“¹³. U tom smislu, sasvim je prirodno da pitanje „inscenacije prostora“,¹⁴ postaje povod za okupljanje i razmenu misli stručnjaka, umetnika i teoretičara.

Sve su ove teme bile predmet izlaganja izuzetno zanimljivih diskusija koje su vođene u Rigi i Beogradu, a biće zaključene u Evori, kako bi bila uspostavljena teorijska platforma za novo sagledavanje scenografije i scenskog dizajna kao oblika profesionalnog delovanja, kao kompleksne strukture posebnih umetničkih i kustoskih praksi, najzad, kao područja mogućih pogleda na vrednosti stvaralaštva pa i života uopšte – područja koje bismo, ne bez izvesne pretencioznosti – ipak mogli nazvati filozofskim ili ideološkim. Uostalom, Gi Debor nam je još šezdesetih godina prošlog veka jasno dao do znanja u kom i kakvom društvu živimo, pa danas određenje prema (ne)učešću u stvaranju i potrošnji spektakla bez ikakve sumnje predstavlja ideološko pitanje.

Antrfile:

U Vojnom muzeju u Beogradu, od 8. do 10. jula ove, 2010. godine, održan je pod nazivom „O umetnicima / autorima“ (*On Artists / Authors*) „drugi čin“ velikog međunarodnog simpozijuma „Proširena scenografija“ (*Scenography Expanding Symposia 1-3*).

Zahvaljujući višegodišnjem kontinuiranom doprinosu naših umetnika i stručnjaka radu Oistata i Praškog kvadrijenala, Beograd je odabran kao jedna od tri pozornice najznačajnijeg događaja u teoriji i praksi scenskog dizajna u svetu u ovoj godini. Pod vođstvom dr Teje Brejzek (Thea Brejzek), profesorke scenografije iz Univerziteta umetnosti u Cirihi i kustosa za teoriju Praškog kvadrijenala (PQ), u Beogradu se okupilo 26 predavača i više stotina slušalaca koji su tokom tri radna dana, u nekoliko plenarnih i paralelnih sesija, razmatrali poziciju, ulogu i domen umetnika/autora u oblasti scenskog dizajna, istražujući izmenjenu poziciju scenografa u savremenim umetničkim i kustoskim praksama. Svoje inspirativno i uverljivo uvodno predavanje prof. dr Miško Šuvaković je posvetio diskurzivnoj analizi umetnosti, a kao vodeći predavači izlagali su između ostalih i najistaknutiji američki istoričar i teoretičar scenografije Arnold Aronson (Arnold Aronson), profesor i šef katedre za dramaturgiju na njujorškoj Kolumbiji, komesar Praškog kvadrijenala 2007. godine, nemačka umetnica Ula fon Branderburg (Ulla Von Branderburg), kao i legendarna američka umetnica i teoretičarka performansa Rozali Goldberg (RoseLee Goldberg). Posebna sesija bila je posvećena izlaganjima izabranih kustosa za nacionalne nastupe na PQ 2011, među kojima je bio i kustos nastupa Srbije, Dorijan Kolundžija, multimedijalni umetnik i docent na Univerzitetu Megatrend. Simpozijum je zaključen panel diskusijom u kojoj su, pored Teje Brejzek, učestvovali nemačka umetnica i teoretičarka Klaudija Bose (Claudia Bosse), britanska profesorka prostornog dizajna Grir Krouli (Greer Crawley), švajcarsko-kulumbijski transdisciplinarni umetnik Rolf Abderhalden (Rolf Abderhalden), australijski arhitekta Lorens Vorel (Lawrence Wallen), Bet Vejnstajn (Beth Weinstein), arhitekta iz SAD, i dr Tatjana Dadić-Dinulović, teoretičar medija, docent Akademije lepih umetnosti u Beogradu.

Spiritus movens sva tri simpozijuma je Sodja Lotker, umetnička direktorka PQ, a beogradski događaj besprekorno su organizovali Kiosk i Praško kvadrijenale, u partnerstvu sa Centrom za scenski dizajn, arhitekturu i tehnologiju (S.Cen – *Oistat Centre Serbia*) i Bitez teatrom, predvođeni Aleksandrom Brkićem i Milenom Stojićević.

---

¹ A tako je vidi i Tomaš Žiška, scenograf i profesor DAMU iz Praga, u odgovoru na pitanje Pamele Hauard „Šta je scenografija?“, objavljenom u knjizi pod istim naslovom (Clio, Beograd, 2002, str. 12).

² Branko Gavela, Glumac i kazalište, Sterijino pozorje, Novi Sad, 1967, str. 151

---

³ Pamela Hauard, Op. cit, str. 152.

⁴ Pamela Howard, *What is Scenography?*, Routledge, London, 2002; i Pamela Hauard, Šta je Scenografija, Clio, Beograd, 2002.

⁵ Na *Central St Martin's College of Arts and Design* Pamela Hauard je vodila studijski master program scenografije od 1994. do 1998. godine.

⁶ Pamela Hauard, Op. cit, Clio, Beograd, 2002, str. 7.

⁷ Justat (Yustat) osnovan je 1991. kao Jugoslovensko društvo za umetnost i tehnologiju pozorišta, a primljen je u članstvo Oistata i postao Oistat Centar Jugoslavija 1995. godine. Naziv organizacije je kasnije promenjen u Jugoslovenski centar za scensku umetnost i tehnologiju, pa zatim u Justat Centar (pod ovim nazivom danas deluje nevladina organizacija sa težištem na pitanjima kulturne politike, društvene i korporativne odgovornosti koja više ne učestvuje u radu Oistata). Srbiju u Oistatu danas predstavlja Centar za scenski dizajn, arhitekturu i tehnologiju (S.Cen) sa sedištem na Fakultetu tehničkih nauka Univerziteta u Novom Sadu.

⁸ Pamela Hauard, Op. cit, str. 9.

⁹ U srpskom jeziku ovaj pojam već ima svoje sasvim jasno i nedvosmisleno značenje i nije ga moguće koristiti u širem smislu reči.

¹⁰ Videti kod Miška Šuvakovića, *Pojmovnik suvremene umjetnosti*, Horetzky, Zagreb, 2005.

¹¹ Pamela Hauard, Op. cit, str. 18.

¹² www.intersection.cz – *Scenography Expanding 2: On Artists/Authors, July 08-10 2010, Belgrade, Serbia*

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.